

ΑΠΟ ΤΙΣ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΕΣ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ ΠΛΑΙΣΙΩΝ

(Περίληψη)

Η θέσπιση νόμων για την ανώτατη παιδεία πάντα προκαλούσε αντιδράσεις προπάντων με επίκεντρο τη σταδιοδρομία των επιμελητών και των βοηθών. Η Χούντα μεταξύ άλλων προκάλεσε μεγάλη αύξηση του αριθμού – άρα και της δύναμης πίεσης – αυτού του προσωπικού της ανώτατης παιδείας. Στη μεταπολίτευση προσπάθειες νομοθετικών ρυθμίσεων με τα προσχέδια Τσάτσου-Ευρυγένη, της Επιτροπής Ταλιαδούρου και της Επιτροπής «των Πρυτάνεων» - και τελικά ο νόμος πλαίσιο 1268/1982. Οι περιπέτειες του ελέγχου της συνταγματικότητας αυτού του νόμου και η ζαβολιά για την καταφυγή στο Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο. Θέμα προφητείας οι περιπέτειες με την πρόσφατη νομοθετική ρύθμιση.

ΑΠΟ ΤΙΣ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΕΣ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ-ΠΛΑΙΣΙΩΝ

Δεν ξέρω αν τα κάποια περιστατικά που θα σας διηγηθώ και οι κάποιες σκέψεις που θα σας υποβάλλω μπορούν να χαρακτηρισθούν ως ιστορική προσέγγιση του θέματος των μεταρρυθμίσεων του Πανεπιστημίου στην Ελλάδα. Ίσως είναι μόνον μια κατάθεση προσωπικών αναμνήσεων που θα μπορούσε να χρησιμέψει ως πρωτογενές ιστορικό υλικό. Ομολογώ εξ αρχής ότι η συμβολή μου αυτή είναι αδύνατον να διεκδικήσει αντικειμενικότητα - εκείνο που υπόσχομαι να προσπαθήσω είναι η εντιμότητα και η αποφυγή ωραιοποιήσεων ή δαιμονοποιήσεων. Και, βέβαια, οι αναμνήσεις αυτές είναι κοιταγμένες από το πρίσμα των όσων έχουν ακολουθήσει, πλουτίζοντας τις εμπειρίες στα τριάντα και τόσα χρόνια που έχουν μεσολαβήσει από τότε, δηλαδή από αυτό που κομψά ονομάζεται μεταπολίτευση του 1974.

Η μεταπολίτευση λοιπόν συνοδεύτηκε αμέσως από προσπάθειες μεταρρύθμισης των πανεπιστημιακών πραγμάτων και, ειδικότερα, της πανεπιστημιακής νομοθεσίας. Βέβαια, η συζήτηση και οι διαμάχες για μεταρρυθμίσεις στην πανεπιστημιακή νομοθεσία είναι πολύ παλαιότερες και, κατά κάποιον τρόπο, υπάρχουν από τότε που υπάρχει Πανεπιστήμιο. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι ακόμα και η ψήφιση του Νόμου 5343/1932 – νόμου του Γεωργίου Παπανδρέου επί Κυβερνήσεως Ελευθερίου Βενιζέλου που ίσχυσε από πενήντα χρόνια – είχε προκαλέσει ζωνή κριτική. Από τότε και συνέχεια μέχρι τις μέρες μας βρίσκονται στο επίκεντρο των συζητήσεων τα θέματα που σχετίζονται με το διδακτικό προσωπικό προπάντων αυτό που δεν ήταν – αλλά ήθελε να φθάσει – στην ανώτερη καθηγητική βαθμίδα. Η επικέντρωση στο θέμα αυτό εξηγείται: πρώτον, γιατί

με το θέμα αυτό σχετίζεται η ανανέωση του διδακτικού προσωπικού και, τελικά, του ίδιου του Πανεπιστημίου· δεύτερον γιατί στο θέμα αυτό υπάρχουν πάντα αποτελεσματικές ομαδοποιήσεις. Έτσι, το θέμα αυτό από τότε ανάγεται σε υπέρτατο, ίσως μοναδικό, κριτήριο της προοδευτικότητας της κάθε ρύθμισης που προτείνεται – κάτι που μάλλον είναι υπερβολικό αν αναλογισθεί κανείς πόσο είναι τα εκκρεμή θέματα που καθορίζουν την καλή λειτουργία ενός Πανεπιστημίου.

Αλλά ας γυρίσουμε στη μεταπολίτευση. Για να κατανοηθεί το κλίμα μέσα στο οποίο έγιναν τότε οι μεταρρυθμιστικές προσπάθειες βαρύνουσα σημασία έχει η αναφορά στο κλίμα της περιόδου που προηγήθηκε. Η Χούντα στήθηκε σ' ένα κλίμα λαϊκής απογοήτευσης από τους πολιτικούς και από την πολιτική. Αυτό, κακώς βέβαια, της εξασφάλισε κάποιο κλίμα ανοχής πάνω στο οποίο στέριωσε για επτά χρόνια. Τα κακά που έκανε η Χούντα θελημένα και άθελά της έχουν πολλές φορές επισημανθεί. Εκείνο που έχει λιγότερο επισημανθεί είναι ότι η Χούντα, άθελά της βέβαια, προκάλεσε μια απίστευτη επιτάχυνση της Ιστορίας: η νομιμοποίηση όλων των κομμάτων, η καθιέρωση της δημοτικής γλώσσας, η κατάργηση των πιστοποιητικών κοινωνικών φρονημάτων, η κατάργηση της βασιλείας, εξελίξεις που θα χρειαζόνταν δεκαετίες πολλές – και αν γίνονταν – έγιναν, αυτονόητα, μέσα σε μικρό χρονικό διάστημα. Ίσως αυτή είναι η κίνηση του εκκρεμούς της Ιστορίας. Όμοια επιτάχυνση παρατηρήθηκε και στις μεταρρυθμίσεις των πανεπιστημιακών πραγμάτων.

Εκτός από τη μεταβολή του πολιτικού κλίματος με την κατάρρευση της Χούντας πολλοί ειδικότεροι παράγοντες συντελούσαν στην προώθηση των μεταρρυθμίσεων στο Πανεπιστήμιο. Ανάμεσα σ' αυτούς θα έπρεπε να

αναφερθούν, για παράδειγμα, τα πλήγματα κατά των ακαδημαϊκών ελευθεριών ιδίως με τις απομακρύνσεις δημοκρατικών καθηγητών και υφηγητών ή τις μη ανανεώσεις της θητείας τους, καθώς και με την προσπάθεια φίμωσης των υπολοίπων με το διορισμό «κυβερνητικού επιτρόπου» (στρατηγού, βεβαίως), προπάντων όμως θα έπρεπε να αναφερθεί ο ρόλος που είχαν παίξει οι φοιτητές στους αγώνες για την ανατροπή της Χούντας, αγώνες που κορυφώθηκαν με τις καταλήψεις της Νομικής Σχολής και του Πολυτεχνείου το 1973.

Αυτά όλα είναι βέβαια, και διαπιστώνονται έστω κι αν δεν μετριώνται. Μετριέται όμως ένας άλλος παράγοντας που έπαιξε αποφασιστικό ρόλο: η αύξηση των αριθμητικών μεγεθών. Νέα Πανεπιστήμια (Ιωαννίνων, Πάτρας, Θράκης, Πελοποννήσου, Θεσσαλίας, Αιγαίου, Ιονίου – ίσως να παραλείπω και κανένα), νέες Σχολές, αύξηση του αριθμού των φοιτητών που εισάγονται. Και αυτό μπορεί να έφθανε από μόνο του για να μεταβάλει τα δεδομένα των προβλημάτων. Αλλά συνοδεύτηκε από την εντυπωσιακή αύξηση του αριθμού του διδακτικού και ερευνητικού προσωπικού, προπάντων στις πρώτες βαθμίδες – χιλιάδες άνθρωποι με την εύλογη φιλοδοξία να κατοχυρώσουν την επαγγελματική τους θέση και την επαγγελματική τους εξέλιξη, μια τεράστια δύναμη κοινωνικής πίεσης καθώς εύκολα κινητοποιεί και μεγάλες μάζες φοιτητών, έστω και αν αυτοί δεν έχουν τα ίδια επαγγελματικά συμφέροντα.

Διάχυτα βρίσκονται στην περιρέουσα ατμόσφαιρα μετά την πτώση της Χούντας ορισμένα αιτήματα που επικαλούνται, δικαιολογημένα ή αδικαιολόγητα, ένα καινούργιο πρότυπο οργάνωσης των Πανεπιστημίων: κατάργηση της έδρας, που ήταν σύμβολο της καθηγητικής αυταρχικότητας, και αντικατάσταση με μια συλλογική μονάδα, του τομέα· συμμετοχή των

φοιτητών, των διδασκόντων όλων των βαθμίδων αλλά και του διοικητικού προσωπικού στην ανάδειξη της διοίκησης των Πανεπιστημίων, κατοχύρωση της επαγγελματικής ανέλιξης του κατώτερου διδακτικού προσωπικού με δημιουργία «ενιαίου φορέα» και, κατά το δυνατόν, με κλειστές διαδικασίες ανέλιξης, κατοχύρωση του ακαδημαϊκού ασύλου.

Πριν ακόμα καλά-καλά σταθεροποιηθεί η αναγεννημένη δημοκρατία στον τόπο μας, έγινε μια πρώτη επιτροπή που ετοίμασε ένα σχέδιο νόμου για την ανώτατη παιδεία, το σχέδιο που καταγράφηκε ως σχέδιο Τσάτσου-Ευρυγένη από τα ονόματα του προέδρου της Επιτροπής Δημήτρη Τσάτσου, τότε Υφυπουργού Παιδείας, και Δημήτρη Ευρυγένη, καθηγητή στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και πρωτεργάτη του σχεδίου. Το σχέδιο εκείνο κατοχύρωνε το άσυλο, πρόβλεπε ευρύτατη (αλλά όχι πλειοψηφική) συμμετοχή του κατώτερου διδακτικού προσωπικού και των φοιτητών, στη γενική συνέλευση του κάθε ιδρύματος που εκλέγεται και τις πρυτανικές αρχές, όριζε τον τομέα (αντί της έδρας) ως «βασική ακαδημαϊκή μονάδα», το διδακτικό προσωπικό διακρίνονταν σε κύριο και βοηθητικό με ενιαίες τις θέσεις επιμελητών και βοηθών (δηλ. του βοηθητικού διδακτικού προσωπικού). Το σχέδιο νόμου δεν προωθήθηκε ίσως γιατί αντιδρούσαν παρασκηνιακά κάποιοι καθηγητές αλλά πάντως γιατί φανερά αντιδρούσαν με τα όργανά τους (και την όποια αντιπροσωπευτικότητα αυτών των οργάνων) τα μέλη του βοηθητικού διδακτικού προσωπικού και οι φοιτητές.

Η επόμενη επίσημη προσπάθεια σύνταξης νέου νομοθετικού πλαισίου για τα Πανεπιστήμια έγινε με Επιτροπή υπό την προεδρεία του βουλευτή και τέως υφυπουργού Παιδείας Ταλιαδούρου. Σ' αυτή την Επιτροπή μετείχα και εγώ και θυμάμαι ότι συνεδρίαζε για το κύριο μέρος της δουλειάς στην

Κέρκυρα σε κονκλάβιο κατά τις διακοπές των Χριστουγέννων του 1977, πέντε τριάντα χρόνια από τότε. Σε γενικές γραμμές (άσυλο, τομέας, διδακτικό προσωπικό) το σχέδιο Ταλιαδούρου δεν διέφερε από το σχέδιο Τσάτσου-Ευρυγένη αλλά περιόριζε τα ποσοστά συμμετοχής του βοηθητικού διδακτικού προσωπικού και των φοιτητών στα όργανα του Πανεπιστημίου, άρα και στην εκλογή των πανεπιστημιακών αρχών. Μπορεί κανείς να μην έδειξε μεγάλο ενθουσιασμό για το έργο της Επιτροπής αλλά εμφανέστερη ήταν η αντίδραση του βοηθητικού διδακτικού προσωπικού και των φοιτητών. Το ότι οι φοιτητές είναι πληθυσμός διερχόμενος που στοχεύει στην έξοδό του από το πανεπιστήμιο ενώ το διδακτικό προσωπικό θέλει εκεί τη σταδιοδρομία του και τη ζωή του ίσως επιτρέπει να αποτιμηθεί, ποιάς κατηγορίας η αντίδραση ήταν μεγαλύτερη.

Υπήρξε και ένα ακόμα σχέδιο νόμου-πλαισίου που προήλθε από μια άλλη ειδική ομάδα εργασίας, το επεξεργάστηκε μια Επιτροπή από τους Πρυτάνεις των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων και τελικά, με κάποιες αλλαγές, υιοθετήθηκε από την τότε Κυβέρνηση. Και το σχέδιο αυτό, παρόλο που φαινόταν να δέχεται κάποια από τα αιτήματα των μελών του κατωτέρου διδακτικού προσωπικού και των φοιτητών προκάλεσε αντιδράσεις και, πάντως, δεν πρόλαβε να προωθηθεί γιατί άλλαξε η κυβέρνηση - φαίνεται ότι είχε σημάνει η ώρα για κάποιον άλλο νόμο-πλαίσιο, του νόμου 1268/1982 που ισχύει μέχρι σήμερα, με κάποιες τροποποιήσεις.

Πριν αναφερθώ σ' αυτόν τον νόμο και, προπάντων, στις περιπέτειές του, πρέπει να προσθέσω ότι, ενώ συνεχιζόταν ο προπαρασκευαστικός αναβρασμός για κάποια νέα και ριζική ρύθμιση των πανεπιστημιακών πραγμάτων, είχαν τεθεί σε ισχύ διάφοροι ειδικότεροι νόμοι για επιμέρους

θέματα. Έχω μετρήσει τρεις τέτοιους νόμους (το 1975, το 1977 και το 1978 - μπορεί να παραλείπω και κανέναν) με κύριο πάντα θέμα το βοηθητικό (όπως λεγόταν τότε ακόμη) διδακτικό προσωπικό. Ανάμεσα σ' αυτούς και ο περίφημος στην εποχή του νόμος 815 που προσπάθησε να βάλει κάποια τάξη στην εξεταστική ασυδοσία και να ρυθμίσει τα του διδακτικού προσωπικού κατά τρόπο διάφορο από τις επιδιώξεις του. Το μείγμα ήταν, βέβαια, εκρηκτικό: δυσαρεστείς συγχρόνως τους φοιτητές και τους επιμελητές και βοηθούς, συνταγή για κάθε λογής εξεγέρσεις, κινητοποιήσεις, καταλήψεις – πάντα στο όνομα ενός «δημοκρατικότερου» Πανεπιστημίου. Η κατάσταση εκτονώθηκε με μίαν άκομψη επέμβαση του Πρωθυπουργού που είχε τότε πρόσθετους λόγους να εξασφαλίζεται η κοινωνική γαλήνη.

Οι συνθήκες είχαν πια ωριμάσει για τον νόμο-πλαίσιο του 1982: μάταιες προσπάθειες άλλων νομοθετικών ρυθμίσεων, πιέσεις των ενδιαφερομένων, πολιτικό κλίμα γενικής αλλαγής, κατάλληλη στελέχωση του Υπουργείου Παιδείας. Έχει καθιερωθεί, πριν από κάθε κριτική του νόμου-πλαισίου να προηγείται η αναγνώριση των «κάποιων» θετικών του πλευρών και ως παράδειγμα αναφέρεται η κατάργηση της αυταρχικής παντοδυναμίας της έδρας και η αντικατάστασή της με τον τομέα. Να ξεφύγω από τα καθιερωμένα; Η κατάργηση της έδρας ήταν αποφασισμένη και γινόταν και με όλα τα προηγούμενα νομοσχέδια, ενώ, στη Σχολή από όπου αντλώ τις εμπειρίες μου, ούτε τόσο παντοδυναμία υπήρχε ούτε, όση υπήρχε, καταργήθηκε.

Όπως αποφεύγω τη ρητορική αναγνώριση θετικών στοιχείων, έτσι θα αποφύγω και τη λεπτομερειακή κριτική του νόμου. Ίσως άλλωστε να μη φταίει τόσο ο νόμος όσο η κακή εφαρμογή του από πανεπιστημιακές αρχές

εκλεγόμενες μ' ένα σύστημα που επιτρέπει στις κομματικές νεολαίες να είναι οι τελικοί ρυθμιστές του παιχνιδιού. Αλλά αυτά είναι λίγο-πολύ γνωστά και έχουν επανειλημμένα τονισθεί.

Θέλω να αναφερθώ εδώ σε μια περιπέτεια αυτού του νόμου-πλαίσιου, ίσως λιγότερο γνωστή και μάλλον ξεχασμένη. Στην «Ένωση Καθηγητών του Πανεπιστημίου Αθηνών» είχαμε εκτιμήσει ότι πολλές διατάξεις του νόμου αυτού, όπως αυτές που αφορούσαν την αυτοδίκαιη (χωρίς κρίση) ένταξη διδακτικού προσωπικού σε δημιουργούμενες βαθμίδες ή η εκλογή πρυτανικών αρχών ήταν αντίθετες με το Σύνταγμα. Αποφασίσαμε τότε να προσβάλουμε στο Συμβούλιο της Επικρατείας τις διοικητικές πράξεις που στηρίζονταν σ' αυτές τις διατάξεις. Το αρμόδιο Τμήμα του Συμβουλίου έκρινε κατά πλειοψηφία τις διατάξεις αυτές πραγματικά αντισυνταγματικές αλλά, λόγω της σπουδαιότητας του θέματος το παρέπεμψε στην Ολομέλεια. Οι προβλέψεις ήταν ότι και αυτή θα αποφαινόταν υπέρ της αντισυνταγματικότητας. Για αντιπερισπασμό και για να υπάρξει κάποια απόφαση του Αρείου Πάγου που θα έκρινε τις διατάξεις σύμφωνες με το Σύνταγμα και επομένως να υπάρξει διαφωνία μεταξύ Συμβουλίου της Επικρατείας και του Αρείου Πάγου και τελική απόφαση από το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο (που ίσως θα αποφαινόταν σύμφωνα με τον Άρειο Πάγο) δημιουργήθηκε μια δίκη που είχε όλα τα γνωρίσματα δίκης εικονικής. Ακούστε την υπόθεση και κρίνατε: Ο Πρόεδρος του Νομικού Τμήματος ζήτησε, λέει, από κάποιο επιστημονικό συνεργάτη κάποια πρόσθετη εργασία και αυτός κατέφυγε στο Μονομελές Πρωτοδικείο Αθηνών ζητώντας να αναγνωρισθεί ότι δεν είχε υποχρέωση να κάνει αυτήν την πρόσθετη εργασία γιατί ο Πρόεδρος του Τμήματος είχε εκλεγεί βάσει διατάξεως

αντισυνταγματικής - αν είναι δυνατόν κι αν έχει ξανακουσθεί τέτοια δίκη! Το Μονομελές Πρωτοδικείο απέρριψε την αγωγή του επιστημονικού συνεργάτη κι αυτός, χωρίς να κάνει έφεση, κατέφυγε στον Άρειο Πάγο. Η συζήτηση έγινε ενώ η άλλη υπόθεση βρισκόταν υπό διάσκεψη στην Ολομέλεια του Συμβουλίου της Επικρατείας και τα δύο ανώτατα δικαστήρια έβγαλαν αντίθετες αποφάσεις – μ' αυτή τη ζαβολιά δημιουργήθηκε η δικαιοδοσία του Ανώτατου Ειδικού Δικαστηρίου.

Διηγήθηκα την ιστορία αυτή γιατί ήταν μια κορυφαία στιγμή στις περιπέτειες του τελευταίου νόμου-πλαίσιου. Η συνέχεια έχει λιγότερη σημασία και είναι γνωστή: Το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο έκρινε κι αυτό κατά πλειοψηφία αντισυνταγματικές τις λίγες διατάξεις του νόμου-πλαίσιου που είχαν τεθεί υπό την κρίση του και με νεότερους νόμους τροποποιήθηκαν αυτές οι διατάξεις ώστε να ταιριάζουν με το Σύνταγμα. Αλλά το κρίσιμο ζήτημα δεν ήταν η αντισυνταγματικότητα κάποιων διατάξεων. Το κρίσιμο ήταν οι άστοχες ρυθμίσεις και των άλλων διατάξεων, αυτών που δεν ήσαν αντίθετες με το Σύνταγμα αλλά κομματικοποιούσαν και απορρύθμιζαν την ανώτατη παιδεία. Κι αυτές έμειναν και, κατά ένα μέρος μένουν ακόμα και μετά τον νόμο που πρόσφατα ψηφίστηκε ύστερα από τις γνωστές αντιδράσεις και που κατάφεραν να διαλύσουν τη λειτουργία των Πανεπιστημίων – αντιδράσεις, κατά την κρίση μου δυσανάλογες προς το πραγματικό βάθος των μεταβολών που επιφέρονται και που είναι μάλλον άσχετες προς τα φοιτητικά ζητήματα. Αλλά έτσι φθάνουμε στο χώρο της προφητείας: οι περιπέτειες αυτού του νόμου (που κι αυτός ονομάσθηκε νόμος-πλαίσιο) βρίσκονται ακόμα μπροστά μας.